

Оксана Коваль

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
директор навчально-наукового центру комунікацій,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Павло Сильвестер

студент гр. ПОФГм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ

Стратегічна мета будь-якої соціально орієнтованої держави полягає у підвищенні матеріального добробуту населення. Однак, навіть достатній рівень трудових доходів сам по собі не гарантує фінансового благополуччя домогосподарства, якщо його члени не мають необхідних знань та навичок для ефективного управління власними ресурсами. Зважаючи на це, фінансова грамотність впродовж останніх десятиліть виокремилась у самостійний об'єкт наукових досліджень і напрям державної політики, ставши визнаним чинником економічної поведінки і добробуту домогосподарств. На думку А. Семенченка, в умовах трансформаційної економіки індивідуальні чинники мікрорівня, такі як здатність особи приймати раціональні економічні рішення набувають особливого значення [10, с. 42].

У сучасній науковій літературі існує кілька підходів до розуміння поняття «фінансова грамотність». Аналізуючи основні підходи до трактування цього поняття, С. Юрій та Т. Кізима доходять висновку, що фінансова грамотність населення є «сукупністю світоглядних позицій, знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатністю компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [14, с. 19]. При цьому вчені акцентують увагу на трьох вимірах цього поняття: світоглядних позиціях (сформовані традиції і культура фінансової поведінки), знаннях (розуміння основних фінансових категорій, явищ і процесів) та навиках (уміння знаходити й аналізувати фінансову інформацію, порівнювати пропозиції фінансових інституцій, уважно читати фінансові договори). Такий підхід суттєво повніший від вузького тлумачення фінансової грамотності як простої обізнаності щодо фінансових продуктів, адже передбачає здатність особи реально застосовувати ці знання у повсякденному житті.

Доповнюючи наведену позицію, Т. Смовженко підкреслює, що фінансова грамотність охоплює сукупність знань, умінь та навичок, які необхідні для прийняття ефективних рішень щодо управління особистими фінансами [11, с. 18]. С. Юрій та Т. Кізима справедливо застерігають від надто вузького розуміння фінансової грамотності, зауважуючи, що «недостатній рівень фінансової грамотності населення призводить до неефективного управління власними коштами, знижує обґрунтованість прийняття фінансових рішень, зменшує економічну активність населення, створюючи загрози фінансовій безпеці

домогосподарств зокрема і стабільності національної фінансової системи загалом» [14, с. 17]. Це підкреслює системний, а не суто індивідуальний характер проблеми фінансової неграмотності.

Вивчаючи фінансову грамотність як чинник успішного розвитку держави, Л. Гончар, С. Гарна та А. Мартиненко звертають увагу на те, що підвищення рівня фінансової грамотності населення є важливим завданням як для окремих домогосподарств, так і для держави загалом. На їхню думку, тільки фінансово освічені громадяни здатні більш ефективно розпоряджатися власними коштами, зменшувати боргове навантаження та збільшувати заощадження [2, с. 183]. На підставі аналізу зарубіжного досвіду вони також доводять, що держави з вищим рівнем фінансової грамотності населення демонструють кращі показники розвитку фінансових ринків, вищу норму заощаджень та нижчий рівень проблемної заборгованості домогосподарств.

Для теоретичного осмислення фінансової грамотності важливим аспектом є також ідентифікація її складових. Т. Кізима та О. Шаманська довели взаємний вплив фінансової грамотності та фінансової поведінки домогосподарств. На їхню думку, фінансово грамотні домогосподарства демонструють якісно відмінну модель фінансової поведінки, ознаками якої є більш активне використання різних фінансових інструментів, вища схильність до заощаджень і менша залежність від споживчого кредитування [6, с. 20]. Ці висновки підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між рівнем фінансових знань та навичок і реальними фінансовими рішеннями домогосподарств.

Власну позицію щодо розуміння фінансової грамотності пропонують також О. Дудчик та І. Матвійчук. Вчені наголошують, що вона охоплює «як розуміння, так і спроможність використовувати знання у прийнятті раціональних рішень з метою покращення особистого добробуту» [5, с. 632]. Таке визначення підкреслює ключову відмінність між пасивним знанням фінансових понять та активною здатністю застосовувати їх на практиці. Дослідники також акцентують увагу на тому, що рівень фінансової грамотності населення в Україні залишається недостатнім, а основними причинами цього є слабкий розвиток системи фінансової освіти, низька прозорість умов надання фінансових послуг та загальна недовіра до фінансових інститутів.

Частина науковців предметно вивчають зв'язок між рівнем фінансової грамотності та добробутом домогосподарств. Так, Г. Коцюрубенко доводить, що домогосподарства з вищим рівнем фінансової обізнаності демонструють суттєво кращі параметри фінансової поведінки, зокрема вищу схильність до заощаджень, меншу залежність від споживчого кредитування та більш ефективне управління поточними витратами [7]. Такі аргументи підтверджують думку, що фінансова грамотність є практичним інструментом покращення матеріального становища. С. Навроцький та І. Петлін підкреслюють, що формування культури заощаджень серед населення є також важливою передумовою стабільного функціонування фінансового сектору, оскільки довгострокові вклади домогосподарств є базовим джерелом ресурсів для банківського кредитування реального сектору економіки [8, с. 51].

Т. Повод також розглядає фінансову грамотність населення як пріоритетну умову успішного розвитку держави. Вона зазначає, що аналіз світового досвіду «підтверджує беззаперечну необхідність фінансової освіти населення країни, що дасть змогу поліпшити не лише добробут громадян, а й сприятиме стабільності та економічному розвитку держави» [9, с. 87]. Однак, Т. Повод звертає увагу на необхідність підвищення фінансової грамотності серед усіх вікових груп, при цьому особливу увагу необхідно приділити молоді. На її переконання, для молодих людей своєчасне оволодіння фінансовими компетентностями створює основу для відповідальної фінансової поведінки протягом усього подальшого життя.

Окремої уваги заслуговує також гендерний вимір фінансової грамотності. Міжнародні дослідження ОЕСР фіксують систематичний розрив у рівні фінансової грамотності між чоловіками та жінками, причому жінки демонструють нижчі результати навіть за зіставного рівня освіти та доходів. На думку О. Заклекти та В. Булавинець, для зменшення нерівності доходів у суспільстві необхідне подолання нерівності у фінансовій грамотності між різними демографічними групами [1]. Вагомим чинником диференціації рівня фінансової грамотності є також віковий критерій. Незважаючи на вищий рівень цифрової компетентності, молодь нерідко демонструє знижену здатність до оцінювання довгострокових наслідків власних фінансових рішень та недостатнє усвідомлення необхідності пенсійного накопичення. Натомість особи старшого віку, які мають більший практичний досвід управління особистими фінансами, нерідко поступаються молоді у знанні сучасних цифрових фінансових інструментів та оцінюванні ризиків кіберзагроз. Ці відмінності актуалізують необхідність диференційованих програм фінансової освіти для різних вікових груп населення.

Важливим виміром фінансової грамотності є здатність особи захистити себе від фінансового шахрайства. Цей напрям фінансової обізнаності набуває в сучасних умовах особливого значення. В умовах активного розвитку онлайн-фінансових сервісів, криптовалютних платформ та різноманітних інвестиційних схем сумнівного характеру особи з низьким рівнем фінансової грамотності стають легкою здобиччю для шахраїв. Щорічно в Україні тисячі громадян втрачають заощадження через участь у фінансових пірамідах, фіктивних інвестиційних проектах та фішингових атаках. Для протидії таким загрозам і захисту прав споживачів фінансових послуг державі важливо реалізовувати цілеспрямовану політику щодо підвищення фінансової грамотності населення.

Фінансова грамотність суттєво впливає на якість прийняття рішень у сфері зайнятості і кар'єри, що має безпосередній вплив на рівень трудових доходів людей. На переконання В. Горина та І. Сидор, фінансово грамотні особи схильні оцінювати пропозиції щодо працевлаштування не лише на основі безпосередніх показників заробітної плати, але й з огляду на соціальний пакет, перспективи кар'єрного зростання та довгострокової фінансової безпеки [4, с. 60]. Вони також ухвалюють більш обґрунтовані рішення щодо інвестування у власний розвиток, зокрема щодо здобуття нових компетентностей, підвищення кваліфікації. Таким

чином громадяни можуть підвищити власну конкурентоспроможність на ринку праці, що відкриває перед ними можливості для зростання трудових доходів.

Фінансова грамотність визначає параметри доходів не тільки окремих індивідів чи сімей, але й усього сектору домогосподарств. Як справедливо зазначає Г. Коцюрубенко, домогосподарства як учасники економічних процесів беруть участь у розподілі ВВП, а це «обумовлює вплив факторів зовнішнього середовища на формування їхніх доходів» [14]. Сукупна фінансова поведінка домогосподарств, яка визначається найперше рівнем їх фінансової грамотності, впливає на стабільність фінансової системи країни, ситуацію на фінансових ринках та ефективність розподілу капіталу в економіці. Фінансово освічена робоча сила виявляє відповідальну фінансову поведінку, що знижує ймовірність різкого коливання суспільного добробуту в кризові часи.

Незважаючи на усі позитивні наслідки від підвищення рівня фінансової грамотності, в Україні політика її просування перебуває на початковому етапі інституціоналізації. Ключовою ініціативою є Стратегія фінансової грамотності населення, розроблена Національним банком України у партнерстві з іншими регуляторами фінансового ринку та міжнародними організаціями. Натомість, як зазначають С. Юрій та Т. Кізима, у зарубіжній практиці «процес підвищення фінансової грамотності населення ... розвинувся до рівня національних програм і стратегій, а також наднаціональних ініціатив Європейського Союзу, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку й інших міжнародних структур» [13, с. 17]. Доводиться констатувати, що на глобальному рівні спостерігається значно вища увага до проблеми фінансової грамотності, ніж в Україні.

Таким чином, фінансова грамотність є складним поняттям, яке охоплює ідейні переконання, знання про особисті фінанси, а також здатність ухвалювати раціональні управлінські рішення щодо управління ними. В сучасних умовах підвищення рівня фінансової грамотності розглядають як необхідну умову для підвищення ефективності управління доходами населення, зокрема від трудової діяльності, а також формування культури заощаджень та захисту громадян від фінансових ризиків. Спільну відповідальність за розбудову інклюзивної системи фінансової освіти в Україні мають нести держава, приватний сектор та громадянське суспільство, що відповідатиме викликам сучасності та потребам різних верств населення.

Список використаних джерел:

1. Булавинець В. М., Заклекта О. І. Нерівність доходів населення в Україні: чинники та сучасний стан. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870>
2. Гончар Л. В., Гарна С. О., Мартиненко А. О. Фінансова грамотність населення України як фактор успішного розвитку держави. *Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 1–2. С. 182–186. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/28>

3. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. №5/1. С. 11-17. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975>
4. Горин В. П., Сидор І. П. Чинники формування доходів населення в економіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 24 (2). С. 58–63.
5. Дудчик О. Ю., Матвійчук І. О. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 631–635.
6. Кізіма Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 1. С. 16–26.
7. Коцюрубенко Г. М. Домінанти формування доходів домогосподарств в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6465>
8. Навроцький С. А., Петлін І. В. Система фінансового регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 48–52.
9. Повод Т. М. Фінансова грамотність населення як пріоритетна умова успішного розвитку держави. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2021. № 9. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.11>
10. Семенченко А. В. Регулювання доходів населення в контексті соціальної стратифікації суспільства: дис. канд. економ. наук: спец. 08.00.07. Харків, 2017. 312 с.
11. Смовженко Т. С. Фінансова грамотність: навчальний посібник. Київ: УБС НБУ, 2013. 314 с.
12. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізіма, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
13. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>
14. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf